

Recenzió

Szilágyi Ildikó

Andrei Lazar: *Autobiographie entre le texte et l'image*

Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2021, 476 p.

Andrei Lazar a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem oktatója. *Önéletírás a szöveg és a kép között (Autobiographie entre le texte et l'image)* c. kötete 2021-ben jelent meg Kolozsváron a Casa Cărții de Știință Kiadó gondozásában, Rodica Lascu-Pop méltató előszavával. A könyv alapját az azonos című, 2013-ban megvédett doktori disszertáció adja, annak jelentősen kibővített és aktualizált változata. A fő célkitűzés és az alapvető megközelítés nem változott: az önéletírást az irodalom, a film és a fénykép viszonylatában vizsgálja a szerző. Az elmúlt évek legújabb kutatásainak fényében azonban számos elméleti, módszertani finomítás történt a disszertációhoz képest: viszonylag új fogalmak (transzmediális narratológia, automedialitás, intermedialitás, médiamorfózis) jelentek meg, a transzdiszciplináris kutatások nagyobb hangsúlyt kaptak.

A kötet bevezetésből, három fő részből (I. 1-3, II. 1-3, III. 1-2) és befejezésből áll, bibliográfiával és mellékletekkel (fogalom- és névjegyzékkel) zárul. A bevezetés (21–40 o.) tartalmazza az elvégzendő kutatás leírását, a hipotéziseket, az általános vizsgálati módszereket és megközelítéseket, valamint a téma tágabb tudománytörténeti kontextualizálását. A korpusz ismertetésével a kutatás időbeli és térbeli korlátainak kijelölése is megtörténik.

Öt szerző (Jean-Paul Sartre, Marguerite Yourcenar, Roland Barthes, Jacques Derrida, Hervé Guibert) önéletírásainak, képi és filmes megjelenítéseinek egyenkénti, több szempontra kiterjedő vizsgálatát végzi el Andrei Lazar.

A vizsgált művek a következők:

1. Jean-Paul Sartre
 - 1.1. *Les Mots* [A szavak] (1964)
 - 1.2. *Sartre par lui-même* [Sartre saját magáról], film, rendezte: Alexandre Astruc és Michel Contat (1976)
2. Marguerite Yourcenar
 - 2.1. *Le Labyrinthe du monde: Souvenirs pieux* [A világ útvesztője: Emléklapok] (1974), *Archives du Nord* [Nord megyei levéltár] (1977), *Quoi? L'éternité* [Mi? Az örökkévalóság] (1988)
 - 2.2. Televíziós interjúk Marguerite Yourcenar-ral
 - 2.2.1. Philippe Dasnoy: *Dans l'île du Mont-Désert chez Marguerite Yourcenar* [A Mont Désert szigeten Marguerite Yourcenar-nál] (1975)
 - 2.2.2. Bernard Pivot: *Apostrophes, Spécial Marguerite Yourcenar* [Aposztrófok. Marguerite Yourcenar különkiadás] (1979)

Szilágyi Ildikó:

Andrei Lazar: Autobiographie entre le texte et l'image

Argumentum 18 (2022), 287–290

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2022/16

3. Roland Barthes
 - 3.1. *Roland Barthes par Roland Barthes* [Roland Barthes Roland Barthes-ról] (1975)
4. Jacques Derrida
 - 4.1. *Circonfession* [Körülvallomás] (1991)
 - 4.2. *Derrida*, film, rendezte: Amy Ziering Kofman és Kirby Dick (2002)
5. Hervé Guibert
 - 5.1. *Mes Parents* [Szüleim] (1986), *À l'Ami qui ne m'a pas sauvé la vie* [Barátomnak, aki nem mentette meg az életemet] (1990), *Le Protocole compassionnel* [Irgalmas jegyzőkönyv] (1991), *L'Homme au chapeau rouge* [A vöröskalapos férfi] (1992)
 - 5.2. *La Pudeur ou l'impudeur* [Szemérem és szemérmertlenség], film, rendezte: Hervé Guibert (1992)

Az időbeli korlátokat Sartre 1964-ben megjelent könyve (*Les Mots*) és a 2002-ben bemutatott *Derrida* c. film jelölik ki (1964–2002). A térbeli határvonalakat pedig azáltal húzza meg Andrei Lazar, hogy kizárólag francia nyelvű műveket vizsgál, és főleg franciaországi kutatásokra hivatkozik (kitekintéssel az angolszász és a német szakirodalomra).

A korpusz kiválasztása a modern és kortárs frankofón irodalom kontextusában különösen szerencsés, az elemzett művek ugyanis kiválóan reprezentálják a vizsgált korszakban (nagyjából a XX. század második felében) végbement lényeges változásokat. A szépíró és filozófus Sartre és a szépíró Yourcenar (a Francia Akadémia első női tagja) nemzetközileg ismert és elismert szerzők, műveik nagy része magyar fordításban is hozzáférhető. A filozófus Barthes és Derrida olyan kiemelt jelentőségű teoretikusok, akik a magyar irodalomelméleti gondolkodásra is nagy hatással voltak. Az író és fényképész Hervé Guibert-t a magyar olvasók csak néhány fordításból és tanulmányból ismerhetik (a *Világirodalmi Lexikon* 19. kiegészítő kötete (1996: 435–436) rövid szócikket szentel neki).

Kétségtelen, hogy az „autofikció és önéletírás-kutatások” „máig [Franciaországban] a legintenzívebb[ek] és legpezsgőbb[ek] (Z. Varga 2020: 9). Z. Varga Zoltán (2020: 5), a téma kiváló magyar kutatója, imént idézett tanulmányában azonban joggal jegyzi meg, hogy az autofikció „nemcsak a francia közönséget hódította meg és irányította a figyelmet azokra az alkotásokra, melyek az önéletírói műfajok és a fikció közötti területen helyezhetők el, hanem világszerte ismert, sőt divatos kortárs irodalmi jelenséggé vált”.

Andrei Lazar kötetében a három fejezetből álló első nagy rész (41–128. o.) *Önéletrajz az elmélet tükrében. Az objektivitás retorikája* (*L'autobiographie au miroir de la théorie. Rhétorique de l'objectivité*) címmel áttekinti a releváns szakirodalmat, a korábbi kutatásokra építve kellően bemutatja az előzményeket. *Az önéletírás műfajának intézményesülése* (*Institutionalisation du genre autobiographique*) c. első fejezet (43–72. o.) részletesen foglalkozik a gyakran problematikus terminológiával. A rendkívül gazdag szakirodalomban való eligazodást segíti a történeti áttekintés, a meghatározási javaslatok csoportosítása, illetve a legújabb kutatások bemutatása. Az elmélyült elméleti alapozás során a szerző ütközteti a véleményeket, határozottan állást foglal a vitatott kérdésekben, például Philippe Lejeune alapvető munkáinak (*L'Autobiographie en France*, 1971 és *Le Pacte autobiographique*, 1975) kritikai újraértékelését adja. Míg Lejeune figyelmen kívül hagyja a költészetet, Lazar (54. o.), egyetértve Paul de Man-nal (1997: 94), nem utasítja el a verses formájú önéletírásokat (William Cliff, Jean-Pierre Verheggen, Serge Delaive önéletrajzi versesköteteit említve ellenpéldaként). Az első rész második fejezete (73–107. o.) bemutatja, hogyan jutunk el a „laptól a képernyőig” (*De la page à l'écran*), a harmadik fejezetben (108–128. o.) pedig a műfaji keveredések

Szilágyi Ildikó:

Andrei Lazar: Autobiographie entre le texte et l'image

Argumentum 18 (2022), 287–290

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2022/16

(*Hybridations génériques*) kérdését járja körül az intermedialitás és az automedialitás fogalmak segítségével.

A második nagy rész (129–370. o.) *Autoreflexív póz(olás)ok és megtévesztések. A szubjektivitás poétikai* címmel (*Postures et impostures autoréflexives. Poétiques de la subjectivité*) a konkrét elemzéseket tartalmazza, szerzőről szerzőre haladva. Az első fejezetben (130–229. o.) Sartre *Les Mots* c. műve értelmezésében az írásmód, a nyelv létmódja, a nyelv megszelídítésének problematikája foglalkoztatja Andrei Lazart. A Marguerite Yourcenar életművében központi jelentőségű labirintus-motívum segítségével vizsgálja az „én” kérdését a *Le Lybyrinthe du Monde* c. fotó-önéletírásban. Bemutatja, hogy milyen módosulások történnek a yourcenar-i önéletírással az intermedialis átvitel során. A második fejezetben (230–320. o.) Roland Barthes és Jacques Derrida műveiben követi nyomon egyfelől az elbeszélés és az elméleti írás, másfelől a szöveg és a fénykép közötti egyezéseket és eltéréseket. A második rész utolsó, rövidebb fejezetében (321–370. o.) Hervé Guibert műve kerül az elemzés középpontjába, melyben az írás, a fénykép és a film egymást magyarázzák, egymással termékeny dialógust folytatnak.

A második rész elemzéseiből kiindulva, azok eredményeit hasznosítva a harmadik nagy szerkezeti részben (371–434. o.) három filmet (*Sartre par lui-même, Derrida, La Pudeur et l'impudeur*) tesz vizsgálata tárgyává a szerző. Sartre a médiában filozófiai és politikai nézeteit kívánja szélesebb körben és célzottan terjeszteni. Amy Ziering és Kirby Dick dokumentumfilmje Derridáról filmportré, az életrajz és az életmű bemutatására tesz kísérletet a filmnyelv segítségével. Hervé Guibert AIDS betegségét dokumentálja a halála előtt rendezett és posztumusz bemutatott filmmel. A filmes feldolgozások során az önéletírás a kamerák előtt folytatódik, az irodalmi szöveghez képest azonban lényeges módosítások történnek (átértelmeződnek például olyan kulcsfogalmak, mint a szerző, az elbeszélő és a szereplő).

A kutatás eredményeit a konklúzió összegzi. A vizsgált szerzők (Sartre, Yourcenar, Barthes, Derrida és Guibert) autobiografikus művei már nem írhatóak le a hagyományos modellek segítségével. Andrei Lazar szerint a Philippe Lejeune elmélete kapcsán már az 1970-es évektől kibontakozó vitákban a francia kutatók nem fordítottak kellő figyelmet az „irodalmi diskurzus mediamorfózisára” (436. o.). Holott a média hatása az önéletírás fejlődésére napjaink rendkívül aktuális kérdése. A fényképek jelenléte az irodalmi szövegekben, a szerzők filmes megjelenései (dokumentumfilmek, tévés interjúk) új kérdéseket vetnek fel, melyeket új értelmezési keretekbe kell helyezni. Az irodalom, a fénykép- és a filmművészet közötti kölcsönhatás és átvitel tanulmányozásához Andrei Lazar segítségül hívta a műfaj- és irodalomelméletek mellett a mediológia és a szociológia fogalmait és elemzési módszereit is.

A kötet felépítése logikus, következetes, belső viszonyrendszere és utalásainak hálózata jól áttekinthető. A szövegek közötti bibliográfiai hivatkozások mellett magyarázó lábjegyzetekkel is gyakran él a szerző, melyek fontos mozzanatokkal egészítik ki a tárgyalt témát.

A jól tagolt bibliográfia a kérdéskörnek mind térben, mind időben reprezentatív áttekintését nyújtja. A hivatkozott forrásokat a szerző mindvégig kritikával kezeli: igyekszik aszerint állást foglalni, hogy elemzése mely véleményeket támasztják alá.

Kiemelnénk a mind nyelvtani, mind stilisztikai szempontból kifogástalan francia szövegezést. A dolgozat figyelemreméltóan gondozott szöveget ad kezünkbe. Mindössze néhány apróbb hibát, elütést fedeztünk fel az impozáns terjedelmű (közel ötszáz oldalas) szövegben.

A kutatás kiterjesztése elsősorban a korpusz méretének növelésével, illetve az időbeli és térbeli határok kitolásával történhet. Az utóbbi két évtizedben az online térben (az internet és az okostelefon használatának töretlen terjedésével) az önéletírás újabb és újabb formái jelentek meg. Ezek vizsgálatáról a szerző már a bevezetésben lemond, hasonlóképpen nem foglalkozik

Szilágyi Ildikó:

Andrei Lazar: Autobiographie entre le texte et l'image

Argumentum 18 (2022), 287–290

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2022/16

a kortárs képzőművészet önreprezentációival sem. Az elemzés során csak érintőlegesen tárgyalt konkrét nyelvi anyag szövegnyelvészeti, poétikai, retorikai aspektusainak is lehetne több figyelmet szentelni (vö. Bors 2004). Az utóbbi években Magyarországon is jelentősen megélénkült az érdeklődés egyfelől az önéletírás kutatása (vö. Mekis D. 2002, Mekis D. & Z. Varga 2008), másfelől a fénykép és az irodalom kapcsolódása iránt (vö. *Helikon* különszám, 2017). Hasznos lenne Andrei Lazar kutatásainak eredményeit, tanulságait a magyar önéletírói hagyományokra vonatkoztatni, illetve megkeresni a közös pontokat a legújabb magyar kutatásokkal.

Irodalom

- Bors Edit (2004): *Az idő poétikája az önéletírásban. Rousseau, Gide, Sartre önéletírásának szövegnyelvészeti – pragmatikai elemzése. Philosophiae doctores* sorozat. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- De Man, Paul (1997): Az önéletrajz mint arcrongálás (ford. Fogarasi György). *Pompeji* 8 (2-3), 93–107.
- Helikon* (2017): *Fénykép és irodalom*. 63. évf., 4. sz.
- Mekis D. János (2002): *Az önéletrajz mintázatai – a magyar irodalmi modernség hagyományában*. Budapest: Fiatal Írók Szövetsége.
- Mekis D. János & Z. Varga Zoltán (szerk.) (2008): *Írott és olvasott identitás – az önéletrajzi műfajok kontextusai*. Budapest: L'Harmattan.
- László Kinga (1996): Hervé Guibert. *Világirodalmi Lexikon*. Kiegészítő kötet. Budapest: Akadémiai Kiadó, 435–436.
- Z. Varga Zoltán (2020): Autofikció és önéletírás-kutatások Franciaországban. *Filológiai Közöny*, 66 (2), 5–25.

Dr. Szilágyi Ildikó
 Debreceni Egyetem
 Francia Tanszék
 H-4032 Debrecen
 Egyetem tér 1.
 szilagyiiildiko@arts.unideb.hu